

Radosław Kubicki

Kielce

**PIERWSZE PARTIE CHŁOPSKIE W SZWECJI
– LANTMANNPARTIET, BONDEFÖRBUNDET
I JORDBRUKARNAS RIKSFÖRBUND**

Ruch chłopski w Szwecji, i w ogóle w krajach skandynawskich, zaliczany jest do najstarszych tego typu form działalności i organizacji życia społeczno-politycznego¹. Już od średniowiecza pozycja wolnego chłopca (bönder) w Szwecji zawsze była silna w porównaniu ze stanem prawnym w innych państwach europejskich². Świadczy o tym m.in. fakt, że przynajmniej od 1527 r. w skład parlamentu szwedzkiego wchodziła przedstawicielstwo wszystkich stanów, w tym chłopstwa³. Stąd także parlament ten nazywany jest starym lub stanowym (Ständsriksdagen). Następnie w ciągu XIX w. wprowadzana była coraz większa liberalizacja prawa wyborczego. Wpływało to na zacieranie się stanowego charakteru parlamentu poprzez wzajemne przenikanie się reprezentacji stanowych. Na przykład w 1834 r. ok. 10 tys. chłopów – posiadaczy ziemi poszlacheckiej – uzyskało prawa wyborcze. Wśród nich było wielu liberalnie nastawionych bogatych farmerów. Natomiast w 1862 r. uchwalono, że w wyborach przedstawiciele chłopstwa mogą brać udział wszyscy nieszlacheccy właściciele ziemi, tj. urzędnicy, duchowieństwo, mieszczaństwo. W końcu w 1866 r. Ständsriksdagen został zastąpiony przez dwuizbowy Riksdag⁴.

Powyższe zmiany dały impuls do powstania w Szwecji nowoczesnych, ponadstanowych partii. Pierwszą tego typu organizacją polityczną, założoną 11 marca 1867 r., była Partia Agrariuszy (Lantmannpartiet). Przede wszystkim można zauważyć, że jej skład członkowski był złożony. Najważniejszą jej część stanowiła grupa posłów chłopskich pod przewodnictwem Karola Ifvarlssona (1818-1889 r.). Ten ostatni wraz z innymi był wcześniej w Izbie Chłopskiej w stanowym parlamencie. On też zawiązał

¹ G. Szelałowska, *Ruchy chłopskie w Skandynawii w XIX i XX wieku. Specyfika, podobieństwa, różnice*, [w:] *Dzieje partii i stronnictw chłopskich w Europie*, t. 1: *Narodziny i rozwój*, Pułtusk 2007, s. 221-230; A. Indraszczyk, *Zielona Międzynarodówka. Współpraca partii chłopskich z państwami Europy Środkowej i Wschodniej*, Warszawa 2008, s. 24-25; por.: M. Jaskólski, *Agraryzm*, [w:] *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 1, pod red. idem, Warszawa 1997, s. 36-38.

² Zob. m.in.: P.G. Foote, D.M. Wilson, *Wikingowie*, Warszawa 1975, s. 97-99; J. Maciszewski, *Historia powszechna. Wiek oświecenia*, Warszawa 1997, s. 124-128.

³ A. Kersten, *Historia Szwecji*, Wrocław 1973, s. 144-145 i nast.; L.O. Larsson, *Gustaw Waza. Ojciec państwa szwedzkiego czy tyran?*, Warszawa 2009, s. 153-158.

⁴ A. Kersten, *Historia*, s. 319.

grupę w latach 1862-1863. Trzeba także odnotować, że w latach 1880-1884 Ifvarlsson był wicetralmanem. W Lantmannapartiet znaleźli się jednak również liberałowie, jak właściciel ziemski Emil Key (1822-1892 r.), oraz konserwatyści. Jako głównego reprezentanta tych ostatnich należy wymienić hrabiego Arvida Posse (1820-1901 r.)⁵.

Mimo takiego zróżnicowania osobowego Partia Agrariuszy głosiła, że reprezentuje rolników oraz zwykłych ludzi. Często jednak pojawiają się opinie, że nie była to typowa partia agrarna. Świadczy o tym m.in. fakt, że była wspierana przez liberalne „Dzisiejsze Wiadomości” (szwe. „Dagens Nyheter”), czołową szwedzką gazetę, wydawaną od 1864 r. do chwili obecnej.

Lantmannapartiet przez prawie dwie dekady stanowiła najważniejszą siłę w izbie niższej Riksdagu. Broniła interesów chłopów i występowała przede wszystkim przeciwko wyższym urzędnikom, wielkim właścicielom ziemskim i przemysłowcom, którzy posiadali większość w izbie wyższej. Jej główne postulaty związane były z likwidacją pozostałości systemu feudalnego oraz zniesieniem lub równomiernym rozłożeniem pomiędzy całe szwedzkie społeczeństwo powinności wobec armii. W związku z tym opowiadano się za zlikwidowaniem podatku gruntowego, płaconego przez gospodarstwa chłopskie, oraz zniesieniem spoczywającego wyłącznie na chłopstwie obowiązku dostarczania i zaopatrywania rekrutów. Zresztą Partia Agrarna zazwyczaj prezentowała niechętny stosunek do kwestii modernizacji obrony kraju, uzasadniając swoje stanowisko wycofaniem się Szwecji z aktywnego udziału w wojnach europejskich. Jednak w 1873 r., w zamian za realizację ich postulatów podatkowych, agraryści wyrazili zgodę na unowocześnienie i zreformowanie szwedzkiej armii. Realizacja warunków tego kompromisu napotykała jednak na ciągłe problemy i sprzeczności polityczne⁶.

W celu neutralizacji potencjalnego źródła sprzeciwów w izbie niższej Riksdagu wobec proponowanych reform w 1880 r. na stanowisko premiera został wysunięty przywódca Lantmannapartiet Arvid Posse. Był on drugim w kolejności premierem w historii Szwecji. Urząd ten bowiem został ustanowiony w 1876 r. i jako pierwszy objął go Louis De Geer (1818-1896 r.). Należy jednak zauważyć, że w przeciwieństwie do De Geera, doświadczonego parlamentarzysty i przede wszystkim długoletniego urzędnika, Posse był tylko politykiem.

Skład nowego rządu został gruntownie przebudowany. Jednak przez kilka pierwszych miesięcy funkcjonowania gabinetu Posse dalej wchodziło do niego dwóch ministrów De Geera (zob. tab. 1). Pomimo powyższych zmian, m.in. na skutek sprzeciwu izby wyższej, postulowanych reform nie udało się wprowadzić i w 1883 r. A. Posse podał się do dymisji⁷. Nowym premierem został na krótko Karol Johan Thyselius (1811-1891 r.), a następnie dotychczasowy minister finansów w rządach Posse i Thyselius – Robert Themptander (1844-1897 r.). Był on osobą o poglądach liberalnych,

⁵ Arvid Rutger Fredriksson P., [w:] *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, pod red. T. Westrina, t. 21, Stockholm 1915, kol. 1501-1503; T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich*, Warszawa 1978, s. 120-121.

⁶ I. Andersson, *Dzieje Szwecji*, Warszawa 1967, s. 280-281.

⁷ S. A. Söderpalm, *Posse Arvid RF*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 29, Stockholm 1995-1997, s. 459.

początkowo sympatyzował z otoczeniem De Geera, a następnie z Partią Agrarną. Natomiast sformułowany przez niego gabinet, funkcjonujący w latach 1884-1888, uznawany jest teoretycznie za rząd apolityczny i urzędniczy, czyli typowy dla danego okresu. W 1885 r. udało mu się osiągnąć porozumienie w sprawie reformy podatkowej i wojskowej. Okres odbywania ćwiczeń wojskowych zwiększono wówczas z 30 do 42 dni, podatek gruntowy zmniejszono o 30%, a 30% kosztów przydziałów wojska zostało przejęte przez skarb państwa⁸.

Tabela 1. Skład rządu Arvida Posse

Ministerstwo	Imię i nazwisko ministra	Okres pełnienia urzędu
Premier	Arvid Posse	19.04.1880-13.06.1883
Ministerstwo Sprawiedliwości	Nils von Steyern	19.04.1880-06.02.1888
Ministerstwo Spraw Zagranicznych	Karol Fredrik Hochschild	27.04.1880-25.09.1885
Ministerstwo Wojny	Otto Taube	19.04.1880-16.06.1882
	Axel Ryding	16.06.1882-04.10.1887
Ministerstwo Marynarki Wojennej	Karol Gustaw von Otter	19.04.1880-16.12.1892
Ministerstwo Finansów	Hans Forssell	11.05.1875-07.12.1880
	Arvid Posse	07.12.1880-08.03.1881
	Robert Themptander	08.03.1881-28.05.1886
Ministerstwo Edukacji	Karol Gustaw Malmström	01.11.1878-27.08.1880
	Karol Hammarskjöld	27.08.1880-06.02.1888
Ministerstwo Spraw Obywatelskich	Fredrik Hederstierna	19.04.1880-13.06.1883
minister bez teki	Karol Hammarskjöld	19.04.1880-27.08.1880
minister bez teki	Johan Richert	19.04.1880-13.06.1883
minister bez teki	Henryk Lovén	19.04.1880-13.06.1883
minister bez teki	Robert Themptander	07.12.1880-08.03.1881

Źródł: opracowanie własne.

Wobec znaczących różnic w dziedzinie polityki celnej państwa doszło do rozłamu w Lantmannapartiet. W 1888 r. partia uległa podziałowi na: Starą Partię Agrariuszy na czele z Karolem Ifvarsson oraz Svenem Nilssonem (1831-1891 r.) i Olofem Jonsso-nem (1839-1938 r.) – opowiadającą się za wolnym rynkiem i wprowadzeniem jedynie ceł ochraniających rodzime rolnictwo, oraz Nową Partię Agrariuszy pod kierownictwem Andersa Petera Danielssona (1839-1897 r.), Lissa Olofa Larssona (1838-1896 r.)

⁸ I. Andersson, *Dzieje*, s. 281.

i Eryka Gustawa Boströma (1842-1907 r.) – popierającą protekcyjną politykę państwa w handlu. W 1895 r. doszło do zjednoczenia obu partii pod starą nazwą.

Tabela 2. Skład pierwszego rządu Eryka Gustawa Boströma

Ministerstwo	Imię i nazwisko ministra	Okres pełnienia urzędu
Premier	Eryk Gustaw Boström	10.07.1891-12.09.1900
Ministerstwo Spraw Zagranicznych	Karol Lewenhaupt	12.10.1889-01.06.1895
	Ludvig Douglas	01.06.1895-27.10.1899
	Alfred Lagerheim	27.10.1899-07.12.1904
Ministerstwo Sprawiedliwości	August Östergren	12.06.1889-05.02.1896
	Ludvig Annerstedt	05.02.1896-05.12.1901
Ministerstwo Wojny	Hjalmar Palmstierna	06.02.1888-22.06.1892
	Axel Rappe	22.06.1892-27.10.1899
	Jesper Crusebjörn	27.10.1899-27.07.1903
Ministerstwo Marynarki Wojennej	Karol Gustaw von Otter	19.04.1880-16.12.1892
	Jarl Christerson	16.12.1892-21.10.1898
	Gerhard Dyrssen	21.10.1898-10.05.1901
Ministerstwo Finansów	Fredrik von Essen	06.02.1888-06.11.1894
	Eryk Gustaw Boström	06.11.1894-15.03.1895
	Claës Wersäll	15.03.1895-16.07.1897
	Hans Hansson Wachtmeister	16.07.1897-05.07.1902
Ministerstwo Edukacji	Gunnar Wennerberg	06.02.1888-06.11.1891
	Gustaw Gilljam	06.11.1891-22.06.1898
	Nils Claëson	22.06.1898-05.07.1902
Ministerstwo Spraw Obywatelskich	Lennart Groll	12.10.1889-06.10.1896
	Edvard von Krusenstjerna	06.10.1896-05.07.1902
Ministerstwo Rolnictwa	Theodor Odelberg	31.03.1900-02.08.1905
minister bez teki	Herman Wikblad	po 12.10.1889-25.09.1901
minister bez teki	Daniel Restadius	27.10.1899-23.05.1900
minister bez teki	Lars Åkerhielm	28.09.1888-27.10.1899
minister bez teki	Claës Wersäll	06.11.1894-15.03.1895

Źródło: opracowanie własne.

Mimo pojawiających się rozbieżności Lantmannapartiet nadal stanowiła dużą siłę polityczną. Świadczy o tym fakt, że w latach 1891-1900 oraz 1902-1905 funkcję premiera powierzono liderowi Nowej Partii Agrariuszy – E.G. Boströmowi. Co ważne, Boström, podobnie jak A. Posse, był politykiem, który wcześniej nie pełnił żadnych znaczących funkcji urzędniczych. Oba przypadki stanowiły jedne z nielicznych

przykładów odstępstw od stosowanej wówczas praktyki powoływania na najważniejsze stanowiska w administracji doświadczonych urzędników. Oprócz tego zwraca uwagę fakt, że pierwszy rząd E. Boströma funkcjonował ponad 9 lat (zob. tab. 2), a drugi – niecałe trzy lata. Nikt od momentu utworzenia urzędu premiera w 1876 r. aż do lat trzydziestych-czterdziestych XX w. i czterech gabinetów Pera Albina Hanssona (1885-1946 r.), funkcjonujących w dobie walki z kryzysem gospodarczym, a następnie w niespokojnym okresie II wojny światowej, a więc na przestrzeni ponad 50 lat, nie był w stanie utrzymać tak długo sterów rządów w Szwecji.

Tak długi okres utrzymywania się Boströma u władzy wynikał m.in. z jego sukcesów w polityce wewnętrznej. Przede wszystkim odnotować należy kontynuowanie przez niego reformy podatkowej i wojskowej. W 1892 r. ustanowiono powszechny obowiązek służby wojskowej w wymiarze 90 dni. Dla kadry zawodowej armii szwedzkiej zachowano system przydziałów, ale na koszt skarbu państwa. Natomiast podatek gruntowy znoszono etapami. Oprócz tego w okresie rządów Boströma rozbudowana została flota. Wprowadzono także cła ochronne na produkty rolne, a następnie przemysłowe⁹.

Na podkreślenie zasługuje również utworzenie w 1900 r., pod koniec pierwszego rządu Boströma, ministerstwa rolnictwa (szwe. Jordbruksminister). Pierwszym szwedzkim ministrem rolnictwa został wówczas Theodor Odelberg (1847-1938 r.)¹⁰. Wcześniej kwestie związane z rolnictwem i rybołówstwem znajdowały się w obrębie kompetencji ministra spraw obywatelskich (szwe. Civilminister).

Natomiast drugi okres rządów Boströma w latach 1902–1905 r. (zob. tab. 3) niestety nie był już tak owocny. Premierowi nie udało się przeprowadzić reformy prawa wyborczego. Nie udało mu się również utrzymać unii Szwecji z Norwegią, która ostatecznie kilka miesięcy po ustąpieniu gabinetu Boströma została rozwiązana na mocy układu zawartego w Karlstadzie 23 września 1905 r.¹¹

Na przełomie XIX i XX w. Lantmannapartiet ewoluowała ideologicznie i w 1912 r. połączyła się z prawicową Krajową Partią Postępu, tworząc Partię Rolników i Burżuazji (Lantmanna- och Borgarepartiet)¹². Ostatecznie przekształciła się i współtworzyła obecną Partię Umiarkowaną (Moderata Samlingspartiet)¹³. W związku z powyższymi przemianami w Partii Agrariuszy pojawiła się potrzeba powołania nowej, właściwej reprezentacji rolników i wsi szwedzkiej.

⁹ S.J. Boethius, *Bostrom, Erik Gustaf*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 5, Stockholm 1925, s. 540; I. Andersson, *Dzieje*, s. 300; A. Kersten, *Historia*, s. 332 i in.

¹⁰ B. Asker, *Odelberg Teodor*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 28, Stockholm 1992-1994, s. 26.

¹¹ Zob.: B. Bankowicz, *Skandynawia: postępy demokracji*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku 1901-1945*, pod red. M. Bankowicza, Kraków 2004, s. 57-58; W. Froese, *Historia państw i narodów Morza Bałtyckiego*, Warszawa 2007, s. 241-244.

¹² Więcej na temat Lantmannapartiet zob. w: E. Thermaenius, *Lantmannapartiet, dess uppkomst, organisation och tidigare utveckling*, Uppsala 1928, passim.

¹³ Na temat Partii Umiarkowanej zob. jej oficjalną stronę internetową: *Nya Moderaterna*, <http://www.moderat.se/start> [15.07.2012].

Tabela 3. Skład drugiego rządu Eryka Gustawa Boströma

Ministerstwo	Imię i nazwisko ministra	Okres pełnienia urzędu
Premier	Eryk Gustaw Boström	05.07.1902-13.04.1905
Ministerstwo Spraw Zagranicznych	Alfred Lagerheim	27.10.1899-07.12.1904
	Johan Ramstedt	07.12.1904-22.12.1904
	August Gyldenstolpe	22.12.1904-02.08.1905
Ministerstwo Sprawiedliwości	Ossian Berger	05.07.1902-02.08.1905
Ministerstwo Wojny	Jesper Crusebjörn	27.10.1899-27.07.1903
	Otto Virgin	27.07.1903-02.08.1905
Ministerstwo Marynarki Wojennej	Louis Palander	31.05.1901-02.08.1905
Ministerstwo Finansów	Ernst Meyer	05.07.1902-02.08.1905
Ministerstwo Edukacji	Karol von Friesen	05.07.1902-10.06.1905
Ministerstwo Spraw Obywatelskich	Hjalmar Westring	05.07.1902-02.08.1905
Ministerstwo Rolnictwa	Theodor Odelberg	31.03.1900-02.08.1905
minister bez teki	Johan Ramstedt	05.07.1902-07.12.1904 22.12.1904-13.04.1905
minister bez teki	Karol Husberg	12.07.1900-19.06.1905

Źródło: opracowanie własne.

Inicjatorem ruchu chłopskiego w Szwecji na początku XX w. został rolnik Karol Wilhelm Laurentius Berglund (1859–1921 r.) z Gimmene¹⁴. Po powrocie ze studiów rolniczych w Anglii oraz podróży po Ameryce Południowej i Niemczech przejął on po śmierci swojego ojca gospodarstwo rolne. Pierwszego grudnia 1910 r. wydał w swojej rodzinnej miejscowości odezwę *Bracia zjednoczmy się!* (szwe. *Bröder, låtom oss enas!*), co uznawane jest za właściwe narodziny ruchu chłopskiego¹⁵. Oprócz Berglunda pod pismem podpisało 24 znanych rolników, a sam dokument datowany był na listopad 1910 r. Publikując go we „Wsi” (szwe. „Landsbygden”), rozpoczął równocześnie wydawanie tego tygodnika. Czasopismo propagowało ideologię agrarną oraz stało się kuźnicą agitatorów i organizatorów ruchu chłopskiego w Szwecji. W 1910 r. Karol Berglund założył również lokalną Bondeförbundet (Ligę Chłopską). Następnie związki takie zaczęły powstawać także w innych miejscowościach. Wspierały one chłopów od strony ekonomicznej i socjalnej oraz stanowiły ich lokalną reprezentację polityczną.

¹⁴ Berglund Karl, [w:] *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, pod red. T. Westrina, t. 34, Stockholm 1922, kol. 564-565.

¹⁵ *Bröder, låtom oss enas!*, [w:] *1910-talet*, <http://www.centerpartiet.se/Om-centerpartiet/Cs-historia/1910-talet/> [20.05.2012].

W 1912 r. ogłoszony został pierwszy program Bondeförbundet. Składał się on z dziesięciu punktów. Zawierały one m.in. postulaty: likwidacji monopoli, utworzenia sieci lokalnych banków, które kredytowały rozwój rolnictwa oraz reformy szkolnictwa, która uwzględniałaby potrzebę pracy dzieci i młodzieży mieszkającej na wsi w okresie żniw¹⁶.

Tabela 4. Wyniki wyborów Bondeförbundet i Jordbrukarnas Riksförbund do drugiej izby Riksdagu w latach 1914-1920

Rok	Partia	Głosy ważne				Deputowani			
		liczba		% wszystkich		liczba		%	
1914 ^a	B	1 507		0,2		0		0	
1917	B	39 262	61 921	5,3	8,4	9	12 (14) ^b	3,9	5,2
	JR	22 659		3,1		3 (5) ^b		1,3	
1920	B	52 318	92 941	8,0	14,2	19	29	8,3	12,6
	JR	40 623		6,2		10		4,3	

B – Bondeförbundet; JR – Jordbrukarnas Riksförbund; ^a – przedterminowe wybory we wrześniu 1914 r. (w tym samym roku odbyły się też wybory wiosną); ^b – do wybranych 3 posłów Narodowej Unii Rolników przyłączyło się później jeszcze 2 deputowanych. Źródła: *Riksdagsmannavalen åren 1915-1917*, Stockholm 1918, s. 47, 63, 66; *Riksdagsmannavalen åren 1918-1920*, Stockholm 1921, s. 47, 60.

Tabela 5. Wyniki wyborów Bondeförbundet i Jordbrukarnas Riksförbund do pierwszej izby Riksdagu w latach 1919-1920

Rok	Partia	Deputowani			
		liczba		% wszystkich	
1919	Bondeförbundet	11	19	7,3	12,6
	Jordbrukarnas Riksförbund	8		5,3	
1920	Bondeförbundet	10	19	6,6	12,6
	Jordbrukarnas Riksförbund	9		6,0	

Źródło: *Riksdagsmannavalen åren 1918-1920*, s. 7, 14 i in.

Drugiego marca 1913 r. na zjeździe lokalnych, chłopskich stowarzyszeń w Falköping podjęto decyzję o utworzeniu krajowej Ligi Chłopskiej. Nowa partia po raz pierwszy wzięła udział w przedterminowych wyborach do drugiej izby Riksdagu w 1914 r. Wówczas nie udało się jej wywalczyć żadnego mandatu poselskiego, uzyskując dosyć skromne poparcie. Jednak już w kolejnych wyborach w 1917 r. partia zdobyła pierwszych dziewięć miejsc w niższej izbie. (zob. tabela 4). Natomiast pierw-

¹⁶ *Bondeförbundets program*, [w:] *Partiprogram genom tiderna*, <http://www.centerpartiet.se/Om-centerpartiet/Cs-historia/Partiprogram-genom-tiderna/Partiprogram-genom-tiderna/> [15.07.2012].

szych jedenastu deputowanych do pierwszej izby szwedzkiego parlamentu Bondedeförbundet uzyskała w 1919 r. (zob. tab. 5). Wszystkie zdobyte miejsca w Riksdagu otrzymała dzięki poparciu w okręgach wiejskich. Szczególnie popularna była w małych i średnich gospodarstwach rolnych.

Pierwszy kongres Ligi Chłopskiej odbył się w 1916 r. Wybrano na nim pierwszego przewodniczącego partii (zob. tabela 6), którym został Eryk Eriksson (1864-1939 r.) z Spraxkya. Pełnił on swoją funkcję do 1920 r., będąc pod silnym wpływem założyciela partii Karola Berglunda, który wówczas był sekretarzem Ligi Chłopskiej.

Tabela 6. Spis przewodniczących Bondeförbundet

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Eryk Eriksson	1916-1920 r.
2.	Johan Andersson	1920-1924 r.
3.	Johan Johansson	1924-1928 r.
4.	Olof Olsson	1929-1933 r.
5.	Axel Pehrsson-Bramstorp	1934-1949 r.
6.	Gunnar Hedlund	1949-1971 r.

Źródło: R. Kubicki, A. Janowska, *The Center Party and the Peasant Movement in Sweden*, [w:] *The Northern Spaces – Contemporary Issues*, Warszawa 2012, s. 220.

W 1919 r. wydane zostały *Podstawy programowe i statut dla Bondeförbundet*. Tak samo jak w 1912 r., dokument ten zawierał 10 punktów o podobnej treści. Podkreślono w nim jednak m.in. rolę religii i edukacji oraz podniesiono kwestię związaną z obronnością państwa, tj. stopniowego zmniejszania wymiaru służby wojskowej w zależności od sytuacji wewnętrznej i położenia międzynarodowego Szwecji¹⁷.

Oprócz tego należy również odnotować, że pierwszym redaktorem „Wsi”, czyli organu prasowego Ligi Chłopskiej, został dziennikarz, pisarz i historyk Johan Kjellman (1862-1925 r.). Był on jednym z pionierów również ruchu robotniczego w Szwecji. W 1912 r. z powodu konfliktu z Berglundem przestał pełnić funkcję redaktora „Landsbygden”. W 1917 r. został współorganizatorem Bondeförbundet w Göteborgu. Poza tym założył dwie opozycyjne w stosunku do Berglunda gazety. Wkrótce jednak został zmuszony do rezygnacji z zajmowanych stanowisk redaktorów tych czasopism oraz opuszczenia szeregów Ligi Chłopskiej¹⁸.

Po Kjellmanie redaktorem „Wsi” został w 1913 r. Elfrid Dürango (1870-1935 r.). Jednak na skutek różnicy poglądów po sześciu miesiącach został zwolniony przez Karola Berglunda. Następnie razem z Karolem Andreassonem z Åsen utworzył

¹⁷ *Grundprogram och stadgar för Bondeförbundet*, [w:] *Partiprogram genom tiderna*, <http://www.centerpartiet.se/Om-centerpartiet/Cs-historia/Partiprogram-genom-tiderna/Partiprogram-genom-tiderna/> [15.07.2012].

¹⁸ Na temat J. Kjellmana zob.: R. Amenius, *Kjellman Johan (John) A.*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 21, Stockholm 1975-1977, s. 218.

w 1914 r. konkurencyjną Szwedzką Ligę Chłopską (szwe. Svenska Bondeförbundet) i czasopismo „Ziemia i Lud” (szwe. „Jorden och Folket”). Przewodniczącym Svenska Bondeförbundet został Andreasson, a jej sekretarzem Dürango. Wcześniej oboje bez skutku próbowali odsunąć od wpływów Berglunda i przejąć wydawane przez niego pismo „Landsbygden”¹⁹.

Z innych organizacji chłopskich powstałych wówczas należy przede wszystkim odnotować Narodową Unię Rolników (szwe. Jordbrukarnas Riksförbund). Została ona założona 6 lutego 1915 r. Powstała w rocznicę wielkiego protestu w Sztokholmie w 1914 r., w którym wzięło udział 30 000 chłopów. Manifestacja ta została zorganizowana przeciwko redukcjom rządowych wydatków na zbrojenia, w tym szczególnie na budowę krążownika, którym przeciwstawił się również Gustaw V – król Szwecji w latach 1907-1950. Warto zwrócić na nią uwagę, gdyż miała miejsce około pół roku przed wybuchem pierwszej wojny światowej, stanowiła o poparciu monarchii przez mieszkańców wsi oraz przyczyniła się do wybuchu kryzysu politycznego w państwie²⁰.

Jordbrukarnas Riksförbund została założona przez Johanna Nillsona oraz Elofa Erikssona (1883–1965 r.). Pierwszy został przewodniczącym nowej partii. Natomiast Eriksson to szwedzki, antysemicki pisarz, który początkowo związał się z ruchem chłopskim i swoją karierę polityczną rozpoczął od wspomnianych już wydarzeń z 1914 roku²¹. W 1921 r. po połączeniu się partii chłopskich wycofał się z polityki. Poza tym należy odnotować, że sekretarzem Narodowej Unii Rolników został E. Dürango. W lipcu 1915 r. jego czasopismo „Ziemia i Lud” zmieniło nazwę na „Nasz Kraj i Naród” (szwe. „Vårt Land och Folk”) i stało się organem prasowym Jordbrukarnas Riksförbund, której redaktorem do 1921 r. był właśnie Dürango²².

Narodowa Unia Rolników co jakiś czas wysuwała propozycję współpracy i połączenia z Ligą Chłopską. W praktyce obie partie współpracowały ze sobą w parlamencie szwedzkim już od 1917 r. (zob. tabele 4-5). Przy czym w odróżnieniu od Bondeförbundet, Jordbrukarnas Riksförbund cieszyła się poparciem przede wszystkim właścicieli dużych gospodarstw. W końcu 13 stycznia 1921 r. partie podjęły decyzję o scaleniu i w roku następnym dokonały formalnego zjednoczenia²³. Nowo powstała partia pozostawiła nazwę i program Ligi Chłopskiej. Przejęła natomiast organ prasowy „Nasz Kraj i Naród”, której nowym redaktorem już w sierpniu 1921 r. został Gunnar Dahlin. Wcześniej, jako jeden z warunków połączenia obu partii, część członków Bondeförbundet na czele ze schorowanym Karolem Berglundem wysuwała żądanie

¹⁹ F. Nillson, *Dürango FE*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 11, Stockholm 1945, s. 688.

²⁰ Na temat wydarzeń z 1914 r. zob. m.in.: T. Cieślak, *Szwecja: z dziejów XIX i XX wieku*, Poznań 1969, s. 71-72; S. Sagan, *Riksdag – parlament królestwa Szwecji*, Warszawa 1992, s. 7.

²¹ E. Eriksson jest autorem opracowań dotyczących początków ruchu chłopskiego i kwestii żydowskiej w Szwecji; zob. m.in.: E. Eriksson, *Die Juden in Schweden*, Erfurt 1941; idem, *Bonderörelsen: en historisk återblick*, t. 1-2, Stockholm 1946-1950.

²² *Vårt Land och Folk*, [w:] *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, pod red. T. Westrina, t. 32, Stockholm 1921, kol. 1299; *Dürango Fredrik Elfrid*, [w:] *Vem är det? Svensk biografisk handbok 1925*, pod red. G. Lindblad, Stockholm 1924, s. 164.

²³ *Bondeförbundet*, [w:] *Nordisk familjebok*, t. 34, kol. 727.

usunięcia ze stanowiska dotychczasowego redaktora tego pisma E. Dürango. Postulat ten był naturalnie konsekwencją wcześniejszego konfliktu między tymi działaczami ruchu chłopskiego. Z kolei Szwedzka Młodzież Wiejska (szwe. Svenska Landsbyg-gens Ungdomsförbund – SLU), która została założona w latach 1917–1919 z inicjatywy Jordbrukarnas Riksförbund, stała się organizacją młodzieżową scalonych partii²⁴.

Od 1920 do 1924 r. przewodniczącym Ligi Chłopskiej był Johan Andersson (1866-1924 r.) z Raklösen. Jest on nieraz nazywany pierwszym, prawdziwym przewodniczącym partii, pod jego bowiem przewodnictwem dokonano się wspomniane zjednoczenie partii chłopskich. Był on także w pełni niezależnym liderem Ligi Chłopskiej, wolnym od wpływów Karola Berglunda, który wkrótce po udarze mózgu zmarł 30 czerwca 1921 roku²⁵. Po jego śmierci funkcję sekretarza partii pełnił w latach 1921-1923 Lorentz Johansson, a następnie w latach 1923-1931 – Anton Pettersson (1879-1965 r.)²⁶.

W okresie międzywojennym Bondeförbundet próbowała przeciwstawiać się wpływom burżuazji związanej z industrializacją kraju. Uosobieniem tych przemian często był bogaty Żyd²⁷. Stąd partia chłopska nieraz odwoływała się do haseł antysemitycznych i związanych z segregacją rasową. Oprócz wspomnianego wcześniej Elofa Erikssona poglądy takie głosił też m.in. profesor statystyki Nils Wohlin (1881-1948 r.). Od 1919 do 1921 r. związany był on z Jordbrukarnas Riksförbund, a następnie w latach 1928-1927 i 1935-1942 działał w Bondeförbundet. Piastował liczne urzędy. Był wieloletnim deputatem do pierwszej izby Riksdagu, szefem służby celnej oraz ministrem handlu w latach 1923-1924 i ministrem finansów w 1928 r.²⁸ Hasła związane z segregacją rasową i skierowane przeciwko imigrantom przybywającym do Szwecji znalazły się nawet w programie Ligi Chłopskiej z 1933 r.²⁹ Były one również obecne w czasie drugiej wojny światowej. Taki też charakter miało opowiadanie się za prawem do przymusowej sterylizacji. Miało ono również przeciwdziałać rozwojowi chorób dziedzicznych, przestępczości, niemoralnym zachowaniom i ubóstwu.

W 1924 r. przewodniczącym Ligi Chłopskiej został Johan Johansson (1866-1928 r.) z Källebo, który tak samo jak wcześniej Andersson pełnił tę funkcję aż do śmierci. Po nim stanowisko to objął Olof Olsson (1859-1934 r.) z Kullenbergstorp. Przez kolejnych kilkanaście lat, od 1934 do 1949 r., a więc także w czasie drugiej wojny światowej, prezesem partii był Axel Pehrsson z Bramstorp lub po prostu Bramstorp

²⁴ SLU występuje obecnie pod nazwą Partia Centrum Młodzieży (szwe. Centerpartiets Ungdomsförbund – CUF).

²⁵ B. Boëthius, *Berglund Carl VL*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 3, Stockholm 1922, s. 586.

²⁶ Na temat A. Pettersona zob.: *Tidens kalender 1933: almanack och uppslagsbok*, Stockholm 1932, s. 145; odnośnie Lorentza Johanssona wiadomo, że w 1919 r. wydał pracę pt. *Bondeförbundet, dess historia, program och politik*.

²⁷ Na temat Żydów w Szwecji zob. m.in.: *Sweden*, [w:] *The standard Jewish encyclopedia*, Garden City-New York 1966, kol. 1771-1772; na temat udziału Żydów w uprzemysłowieniu poszczególnych krajów w XIX–XX w. por.: J. Attali, *Żydzi, świat, pieniądze*, Warszawa 2003, s. 249-261.

²⁸ Na temat N. Wohlina zob.: B.H. Hagård, *Nils Wohlin, konservativ centerpolitiker*, Linköping 1976, passim.

²⁹ *Bondeförbundets grundprogram Antaget vid 1933 års förbundsstämma*, Stockholm 1938, pkt. IV.

(1883-1954 r.). W 1937 r. przydomek „Bramstorp”, pochodzący od nazwy gospodarstwa, które zakupił³⁰, oficjalnie dodany został mu jako drugi człon nazwiska. Pod wodzą Olssona i Pehrsson-Bramstorpa Bondeförbundet stała się trzecią siłą polityczną w Riksdagu (zob. tabele 7-8).

Tabela 7. Wyniki wyborów Bondeförbundet do drugiej izby Riksdagu w latach 1921-1956

Rok	Głosy ważne		Deputowani		Siła w II izbie
	liczba	% wszystkich	liczba	% wszystkich	
1921	192 269	11,1	21	9,1	4
1924	190 396	10,8	23	10,0	4
1928	263 501	11,2	27	11,7	4
1932	351 215	14,1	36	15,7	3
1936	418 840	14,3	36	15,7	3
1940	344 345	12,0	28	12,2	3
1944	421 094	13,6	35	15,2	3
1948	480 361	12,4	30	13,0	3
1952	406 183	10,7	26	11,3	4
1956	366 612	9,5	19	8,2	4

Źródła: *Riksdagsmannavalen år 1921*, Stockholm 1922, s. VI i in.; *Riksdagsmannavalen åren 1922-1924*, Stockholm 1925, s. VI i in.; *Riksdagsmannavalen åren 1925-1928*, Stockholm 1929, s. VIII i in.; *Riksdagsmannavalen åren 1929-1932*, Stockholm 1933, s. VIII i in.; *Riksdagsmannavalen åren 1933-1936*, Stockholm 1938, s. VIII i in.; *Riksdagsmannavalen åren 1937-1940*, Stockholm 1941, s. VIII i in.; *Riksdagsmannavalen åren 1941-1944*, Stockholm 1945, s. VIII i in.; *Riksdagsmannavalen åren 1945-1948*, Stockholm 1949, s. VIII i in.; *Riksdagsmannavalen åren 1949-1952*, Stockholm 1953, s. X i in.; *Riksdagsmannavalen åren 1953-1956*, Stockholm 1957, s. X i in.

W latach pomiędzy 1932 a 1951 r. sekretarzami Bondeförbundet byli kolejno: Bernhard Näsgård (1891–1957 r.), Ferdinand Nilsson (1896–1987 r.) oraz Karol Lindgren. Przy czym ten ostatni został zmuszony do ustąpienia w 1941 r. przez Axela Pehrssona-Bramstorpa z powodów różnic poglądów obu polityków dotyczących kierunku rozwoju partii. Warto także odnotować, że od 1936 r. Näsgård był sekretarzem stanu w Ministerstwie Rolnictwa³¹.

W czasie wielkiego kryzysu gospodarczego, wbrew woli przewodniczącego Olssona, Liga Chłopska zawarła umowę o współpracy z Socjaldemokratyczną Partią Robotniczą Szwecji (szwe. Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti (SAP), nazywaną

³⁰ Na temat A. Pehrssona-Bramstorpa zob.: J. Bjärdsal, *Bramstorp: bondeledare, kohandlare, brobyggare*, Stockholm 1992, passim; L. Gröning, *Axel Pehrsson-Brahmstorp*, Stockholm 2010, passim. Druga część jego nazwiska Bramstorp – była nazwą miejscowości, w której posiadał swoje gospodarstwo. Zostało ono oficjalnie dodane w 1937 r.

³¹ T. Johansson, *Näsgård Bernhard*, [w:] *Svenskt biografiskt lexicon*, Stockholm 1990-1991, s. 790.

powszechnie Socialdemokraterna) oraz poparła ich rząd Pera Albina Hanssona (1885-1946 r.) i proponowany przez niego program ratunkowy dla szwedzkiej gospodarki i rynku pracy. W zamian Bondeförbundet uzyskała m.in. kontrolę cen na produkty rolne. Jej członkowie nie weszli jednak wówczas w skład pierwszego gabinetu Hanssona. Na znak protestu przeciwko współpracy Ligi Chłopskiej z socjaldemokratami Olsson zrezygnował w 1933 r. z przewodzenia partii chłopskiej. W tym samym czasie został on jednocześnie wybrany honorowym prezesem Bondeförbundet. Wkrótce po tym zmarł 16 lipca 1934 r. W takiej atmosferze rozpoczęła się epoka współpracy agrarystów z socjaldemokratami.

Tabela 8. Wyniki wyborów Bondeförbundet do pierwszej izby Riksdagu w latach 1921-1957

Rok	Liczba deputowanych	% wszystkich deputowanych	Siła polityczna w I izbie Riksdagu
1921	18	12,0	Czwarta
1925	18	12,0	czwarta
1929	17	11,3	czwarta
1933	18	12,0	czwarta
1937	22	14,6	trzecia
1941	24	16,0	trzecia
1945	21	14,0	trzecia
1949	21	14,0	trzecia
1953	25	16,6	druga
1957	25	16,6	trzecia

Źródła: *Riksdagsmannavalen år 1921*, s. 7; *Riksdagsmannavalen åren 1922-1924*, s. 6-10; *Riksdagsmannavalen åren 1925-1928*, s. 20-24; *Riksdagsmannavalen åren 1929-1932*, s. 10-13; *Riksdagsmannavalen åren 1933-1936*, s. 12-15; *Riksdagsmannavalen åren 1937-1940*, s. 8*-11*; *Riksdagsmannavalen åren 1941-1944*, s. 10*-12*; *Riksdagsmannavalen åren 1945-1948*, s. 8*-11*; *Riksdagsmannavalen åren 1949-1952*, s. 10-12; *Riksdagsmannavalen åren 1953-1956*, s. 10-12.

W 1936 r. Bondeförbundet stworzył rząd pod przewodnictwem ówczesnego swojego lidera Axela Pehrssona. Gabinet ten funkcjonował trzy miesiące, od 19 czerwca do 28 września, i z tego powodu nazywany został rządem wakacyjnym. W jego skład wchodził politycy Bondeförbundet oraz osoby apolityczne (zob. tabela 9). Z powodu małych wpływów politycznych nie odegrał większej roli i po wyborach do drugiej izby Riksdagu, które odbyły się 20 września, utworzono nowy gabinet.

Po wyborach parlamentarnych w 1936 r. Bondeförbundet zawarła koalicję z socjaldemokratami i współtworzyła drugi rząd Pera Albina Hanssona³². Axel Pehrsson-Bramstorp objął w nim Ministerstwo Rolnictwa, Karol Gustaw Westman (1876-1944 r.)

³² Na temat P. A. Hanssona i A. Pehrssona-Bramstorp zob.: A. Pehrssona-Bramstorp, *Per Albin: vännen, arbetskamraten, hedersmannen*, Stockholm 1948, passim.

– Ministerstwo Sprawiedliwości, a Janne Nilsson (1882-1938 r.) – Ministerstwo Obrony. Po śmierci Nilssona 9 grudnia 1938 r. w zamian za Ministerstwo Obrony Liga Chłopska otrzymała Ministerstwo Komunikacji, które powierzono Gerhardowi Strindlundowi (1890-1957 r.). Natomiast ważne Ministerstwo Obrony przejęli socjaldemokraci.

Tabela 9. Skład rządu Axela Pehrssona

Ministerstwo	Imię i nazwisko ministra	Przynależność partyjna
Premier i Ministerstwo Rolnictwa	Axel Pehrsson	Bondeförbundet
Ministerstwo Spraw Zagranicznych	Karol Gustaw Westman	Bondeförbundet
Ministerstwo Sprawiedliwości	Thorwald Bergquist	odnotowywany jako bezpartyjny, chociaż związany był z Folkpartiet
Ministerstwo Obrony	Janne Nilsson	Bondeförbundet
Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej	Gerhard Strindlund	Bondeförbundet
Ministerstwo Komunikacji	Arthur Heiding	Bondeförbundet
Ministerstwo Finansów	Vilmar Ljungdahl	Bondeförbundet
Ministerstwo Edukacji	Tor Andræ	biskup, bezpartyjny
Ministerstwo Handlu	Elof Eriksson	odnotowywany jako bezpartyjny, chociaż związany był z Folkpartiet
minister bez teki	Nils Quensel	bezpartyjny
minister bez teki	Sture Centerwall	bezpartyjny
minister bez teki	Tage Gynnerstedt	bezpartyjny

Źródło: R. Kubicki, A. Janowska, *The Center Party*, s. 225.

Wobec ataku ZSRR na Finlandię w 1939 r. został utworzony trzeci rząd koalicyjny Hanssona, w skład którego oprócz Socialdemokraterna i Bondeförbundet weszły jeszcze dwie partie, tj. Folkpartiet (Partia Ludowa (Liberalna), obecnie pod oficjalną nazwą Folkpartiet Liberalerna) i Högers Riksorganisation (Organizacja Prawicowo-Narodowa)³³. W sumie koalicję tę tworzyły cztery największe wówczas partie parlamentarne, które posiadały niemal wszystkie miejsca w drugiej izbie Riksdagu. Gabinet ten sprawował władzę w ciągu całej drugiej wojny światowej – od 13 grudnia 1939 do 31 lipca 1945 r. W rządzie tym Liga Chłopska posiadała dwa ministerstwa. Były nimi początkowo Ministerstwo Sprawiedliwości i Ministerstwo Rolnictwa, które w dalszym ciągu sprawowali odpowiednio Westman i Pehrsson-Bramstorp. W 1943 r. z powodu choroby do dymisji podał się Westman. Wówczas w zamian za Ministerstwo Sprawiedliwości partia Bondeförbundet otrzymała początkowo Ministerstwo Obrony Cywil-

³³ Högers Riksorganisation występowała początkowo pod nazwą Allmänna Valmansförbundet; obecnie Partia Umiarkowana – Moderata Samlingspartiet.

nej, na czele którego w latach 1943–1944 stanął Axel Rubbestad (1888–1961 r.). Następnie w latach 1944–1945 powierzono mu Ministerstwo do Spraw Paliwa. W polityce zagranicznej rząd ten starał zachować neutralny status Szwecji. W praktyce miało miejsce swego rodzaju lawirowanie pomiędzy naciskami i wpływami Wielkiej Brytanii, Niemiec i Związku Radzieckiego. Można przy tym zwrócić uwagę, że członkowie Szwedzkiej Młodzieży Wiejskiej uczestniczyli jako ochotnicy po stronie Finlandii w wojnie radziecko-fińskiej w latach 1939–1940.

W czasie kampanii parlamentarnej w 1948 r. Pehrsson-Bramstorp dostał wylewu krwi do mózgu, po czym nigdy nie odzyskał dawnej sprawności i wkrótce wycofał się z aktywnej polityki³⁴. Na zjeździe Bondeförbundet w Falun w 1949 r. przewodniczącym partii został Gunnar Hedlund (1900-1989 r.)³⁵. W 1951 r. Liga Chłopska pod jego wodzą zawarła kolejną koalicję rządową z Socjaldemokratyczną Partią Robotniczą Szwecji. W drugim rządzie socjaldemokraty Tage Erlandera agraryści otrzymali cztery ministerstwa (zob. tabela 10). W lutym 1957 r., z powodu malejącego poparcia, władze Partii Centrum zdecydowały się na dokonanie dwóch zmian personalnych w zajmowanych ministerstwach. Jednak urzędu nie utracił Hedlund, który był wówczas oskarżany o podanie nieprawdy w deklaracji majątkowej, ale jego przeciwnik wewnątrz partii – wiceprzewodniczący agrarystów Bengt Samuel Bengtsson (bardziej znany jako Sam B. Norup z Knislinge, 1896-1973 r.). Bengtsson odsunięty został również od kierownictwa partii. W lutym 1957 r. urząd ministra złożył także drugi wiceprzewodniczący partii w latach 1949-1957 – Hjalmar Nilson (1902-1981 r.). Zastąpił go Lars Eliasson (1914-2002 r.). Kolejna zamiana szefa Ministerstwa Rolnictwa została wymuszona śmiercią ministra Bernharda Näsgråda (1891-1957 r.). Zastąpił go Nils G. Hansson (1902-1981 r.).

Tabela 10. Ministrowie Partii Centrum w drugim rządzie Tage Erlandera

Ministerstwo	Imię i nazwisko ministra	Okres pełnienia urzędu
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych	Gunnar Hedlund	1951.10.01-1957.10.31
Ministerstwo Edukacji	Ivar Persson	1951.10.01-1957.10.31
Ministerstwo Rolnictwa	Bengt Samuel Bengtsson	1951.10.01-1957.02.01
	Bernhard Näsgråd	1957.02.01-1957.07.08
	Nils Gunnar Hansson	1957.07.29-1957.10.31
minister bez teki (odpowiedzialny za drogi)	Hjalmar Nilson	1951.10.01-1957.02.01
	Lars Eliasson	1957.02.01-1957.10.31

Źródło: R. Kubicki, A. Janowska, *The Center Party*, s. 225.

³⁴ G. Jonasson, *Pehrsson-Bramstorp Axel*, [w:] *Svenskt biografiskt lexicon*, t. 29, Stockholm 1995-1997, s. 22; na temat kampanii wyborczej do Riksdagu w 1948 r. zob.: P. Esaiasson, *Svenska valkampanjer 1866-1988*, Stockholm 1990, s. 183-190.

³⁵ Na temat G. Hedlunda zob.: J. Enochsson, R. Petersson, *Gunnar Hedlund*, Stockholm 1973, passim; G. Jonnergård, *Med Gunnar Hedlund i politiken*, Stockholm 1985, passim; N. G. Åsling, *Gunnar Hedlund: politikern och industrimannen*, Stockholm 1999, passim.

W trakcie trwania tego rządu, tak samo jak w poprzednich gabinetach socjaldemokratyczno-agrarnych, rolnictwo uzyskiwało wysokie subwencje rządowe oraz rekompensaty za szkody w zbiorach. Ministrowie edukacji z Ligi Chłopskiej dbali o rozwój narodowej kultury oraz wysuwali projekty reformy szkolnictwa wiejskiego. Należy także odnotować, że w 1953 r. uchwalono obowiązkowe ubezpieczenia chorobowe³⁶. Natomiast w 1955 r. odbyło się referendum w sprawie zaprowadzenia w Szwecji prawostronnego ruchu drogowego. Ostatecznie ruch prawostronny na szwedzkich drogach zaczął obowiązywać od 1967 r.

Na skutek różnic pomiędzy współrządzającymi partiami w sprawie reformy emerytalnej w Szwecji w 1957 r. doszło do powołania trzeciego rządu Tage Erlandera, ale już bez udziału w nim agrarystów. Socjaldemokraci proponowali, żeby można było przechodzić na emeryturę po dojściu do 67 lat, otrzymując 65% swojego najwyższego zarobku z okresu ostatnich 15 lat. Natomiast agraryści uważali, że zabezpieczenie emerytalne powinno być indywidualną sprawą poszczególnej osoby, która wykupywałaby odpowiednią dla siebie polisę ubezpieczeniową na starość. Trzynastego października 1957 r. odbyło się referendum w sprawie proponowanych projektów, w którym społeczeństwo szwedzkie poparło propozycję Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Szwecji³⁷.

W tym samym roku Liga Chłopska zmieniła nazwę na Partię Centrum (szwe. Centerpartiet). Dyskusja nad zmianami w partii toczyła się już od kilkunastu lat. Między innymi w 1941 i 1948 r., w czasie krajowych konwencji Bondeförbundet odpowiednio w Lund i w Visby, ówczesny jej przewodniczący Axel Pehrsson-Bramstorp przedstawił wizję przekształcenia Ligi Chłopskiej w partię centrową. Uważał, że jeżeli ugrupowanie chce zachować swoją ważną pozycję, musi zabiegać o szersze poparcie w społeczeństwie szwedzkim. Tradycyjny bowiem elektorat wiejski Ligi Chłopskiej zmniejszał się na skutek przekształceń społeczno-gospodarczych w kraju, takich jak: emigracja ludności wiejskiej do miast i rozwój przemysłu. W związku z tym także coraz mniej osób zajmowało się rolnictwem.

Przewodniczącym nowej partii pozostał Gunnar Hedlund. Także Gustaw Jonnergård (1918-1985 r.) dalej pełnił funkcję sekretarza. Był on również jednym z najważniejszych ideologów Partii Centrum³⁸. Natomiast stanowiska pierwszego i drugiego wiceprzewodniczącego pełnili w latach 1957-1969 odpowiednio Lars Eliasson i Nils Hansson.

Podsumowując, należy stwierdzić, że wszystkie przedstawiane tutaj partie chłopskie, w tym przede wszystkim Lantmannapartiet i Bondeförbundet, należały zawsze do jednych z największych i najbardziej wpływowych sił politycznych w Szwecji. Naj-

³⁶ M. Bankowicz, *Skandynawia: utworzenie Rady Nordyckiej*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku – 1945-2000*, pod red. idem, Kraków 2004, s. 147.

³⁷ M. Bankowicz, *Skandynawia: lata zakłóconego rozwoju*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku*, s. 236-237.

³⁸ Zob. m.in.: G. Jonnergård, *Idéerna och partierna: studiebok om borgerliga och socialistiska samhällsuppfattningar*, Stockholm 1967, passim; idem, *Kommunal demokrati*, Stockholm 1972, passim; idem, *Decentraliserat samhälle*, Stockholm 1972, passim; idem, *Decentralisera framtiden*, Stockholm 1980, passim; idem, *Så blev det Centerpartiet: Bondeförbunds- och centeridéerna från fyrtioalet fram till 1960*, Stockholm 1985, passim.

lepszym tego dowodem jest fakt utworzenia przez nie czterech rządów z agrarystami jako premierami. Gabinety takie funkcjonowały w latach: 1880-1883 pod przywództwem Arvida Posse, 1891-1900 i 1902-1905 – pod kierownictwem Eryka Gustawa Boströma oraz w 1936 r. – pod kierunkiem Axela Pehrssona. Oprócz tego od lat trzydziestych do pięćdziesiątych XX w. Liga Chłopska wchodziła w skład koalicyjnych rządów socjaldemokratów. Należy też podkreślić, że zawsze przede wszystkim partie chłopskie starały się oczywiście podejmować problemy szwedzkiej wsi. Nie brak niestety także ciemnych kart w dziejach tego ruchu. Do tego typu kwestii należy przede wszystkim zaliczyć antysemityczne poglądy części działaczy chłopskich, m.in. w okresie międzywojennym. Na koniec należy również odnotować udane przekształcenie się w 1957 r. Bondeförbundet w funkcjonującą aktywnie do czasów współczesnych Centerpartiet, co zaowocowało większym otwarciem się tej formacji politycznej na inny, pozawiejski elektorat.

Summary

FIRST PEASANT PARTIES IN SWEDEN – LANTMANNPARTIET, BONDEFÖRBUNDET AND JORDBRUKARNAS RIKSFÖRBUND

In 1867 was formed the Peasant Party (Swedish: Lantmannapartiet). The Lantmannapartiet is considered the first modern Swedish party. For almost two decades it represented the most important political power in the lower chamber of the Riksdag. In 1910 Charles Berglund founded the local Bondeförbundet (Peasant Confederacy). Among a number of other peasant organizations, which were formed at that time, one should be mentioned in particular. It was the National Farmers Union (Swedish: Jordbrukarnas Riksförbund), set up on the 6 February 1915. The Jordbrukarnas Riksförbund was founded by Jahanes Nillson and Elof Eriksson. In 1922 the Peasant Confederacy and the National Farmers Union formally became united. As a result of this fusion a new party was formed, which adopted the name and the political program of the Peasant Confederacy.

Bibliografia

- Amenius R., *Kjellman Johan (John) A.*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 21, Stockholm 1975-1977.
- Andersson I., *Dzieje Szwecji*, Warszawa 1967.
- Arvid Rutger Fredriksson P., [w:] *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, pod red. T. Westrina, t. 21, Stockholm 1915.
- Asker B., *Odelberg Teodor*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 28, Stockholm 1992-1994.
- Åsling N. G., *Gunnar Hedlund: politikern och industrimannen*, Stockholm 1999.
- Attali J., *Żydzi, świat, pieniądze*, Warszawa 2003.

- Bankowicz B., *Skandynawia: postępy demokracji*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku 1901-1945*, pod red. M. Bankowicza, Kraków 2004.
- Bankowicz M., *Skandynawia: lata zakłóconego rozwoju*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku – 1945-2000*, pod red. idem, Kraków 2004.
- Bankowicz M., *Skandynawia: utworzenie Rady Nordyckiej*, [w:] *Historia polityczna świata XX wieku – 1945-2000*, pod red. idem, Kraków 2004.
- Berglund Karl, [w:] *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, pod red. T. Westrina, t. 34, Stockholm 1922.
- Bjärdsdal J., *Bramstorp: bondeledare, kohandlare, brobyggare*, Stockholm 1992.
- Boëthius B., *Berglund Carl VL*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 3, Stockholm 1922.
- Boethius S. J., *Bostrom, Erik Gustaf*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 5, Stockholm 1925.
- Bondeförbundet, [w:] *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, pod red. T. Westrina, t. 34, Stockholm 1922.
- Bondeförbundets grundprogram Antaget vid 1933 års förbundsstämma, Stockholm 1938.
- Bondeförbundets program, [w:] *Partiprogram genom tiderna*, <http://www.centerpartiet.se/Om-centerpartiet/Cs-historia/Partiprogram-genom-tiderna/Partiprogram-genom-tiderna/> [15.07.2012].
- Bröder, *låt om oss enas!*, [w:] *1910-talet*, <http://www.centerpartiet.se/Om-centerpartiet/Cs-historia/1910-talet/> [20.05.2012].
- Cieślak T., *Szwecja: z dziejów XIX i XX wieku*, Poznań 1969.
- Cieślak T., *Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich*, Warszawa 1978.
- Dürango Fredrik Elfrid, [w:] *Vem är det? Svensk biografisk handbok 1925*, pod red. G. Lindblad, Stockholm 1924.
- Enochsson J., Petersson R., *Gunnar Hedlund*, Stockholm 1973.
- Eriksson E., *Bonderörelsen: en historisk återblick*, t. 1-2, Stockholm 1946-1950.
- Eriksson E., *Die Juden in Schweden*, Erfurt 1941.
- Esaiasson P., *Svenska valkampanjer 1866-1988*, Stockholm 1990.
- Foote P.G., Wilson D.M., *Wikingowie*, Warszawa 1975.
- Froese W., *Historia państw i narodów Morza Bałtyckiego*, Warszawa 2007.
- Gröning L., *Axel Pehrsson-Bramstorp*, Stockholm 2010.
- Grundprogram och stadgar för Bondeförbundet, [w:] *Partiprogram genom tiderna*, <http://www.centerpartiet.se/Om-centerpartiet/Cs-historia/Partiprogram-genom-tiderna/Partiprogram-genom-tiderna/> [15.07.2012].
- Hagård B.H., *Nils Wohlin, konservativ centerpolitiker*, Linköping 1976.
- Indraszczyk A., *Zielona Międzynarodówka. Współpraca partii chłopskich z państwami Europy Środkowej i Wschodniej*, Warszawa 2008.
- Jaskólski M., *Agraryzm*, [w:] *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 1, pod red. M. Jaskólskiego, Warszawa 1997.
- Johansson L., *Bondeförbundet, dess historia, program och politik*, [b.m.] 1919.
- Johansson T., *Näsgård Bernhard*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, Stockholm 1990-1991.
- Jonasson G., *Pehrsson-Bramstorp Axel*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 29, Stockholm 1995-1997.
- Jonnergård G., *Decentralisera framtiden*, Stockholm 1980.

- Jonnergård G., *Decentraliserat samhälle*, Stockholm 1972.
- Jonnergård G., *Idéerna och partierna: studiebok om borgerliga och socialistiska samhällsuppfattningar*, Stockholm 1967.
- Jonnergård G., *Kommunal demokrati*, Stockholm 1972.
- Jonnergård G., *Med Gunnar Hedlund i politiken*, Stockholm 1985.
- Jonnergård G., *Så blev det Centerpartiet: Bondeförbunds- och centeridéerna från fyrtioalet fram till 1960*, Stockholm 1985.
- Kersten A., *Historia Szwecji*, Wrocław 1973.
- Kubicki R., Janowska A., *The Center Party and the Peasant Movement in Sweden*, [w:] *The Northern Spaces – Contemporary Issues*, Warszawa 2012.
- Larsson L.O., *Gustaw Waza. Ojciec państwa szwedzkiego czy tyran?*, Warszawa 2009.
- Maciszewski J., *Historia powszechna. Wiek oświecenia*, Warszawa 1997.
- Nillson F., *Dürango FE*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 11, Stockholm 1945.
- Nya Moderaterna*, <http://www.moderat.se/start> [15.07.2012].
- Pehrsona-Bramstorp A., *Per Albin: vännen, arbetskamraten, hedersmannen*, Stockholm 1948.
- Riksdagsmannavalen år 1921*, Stockholm 1922.
- Riksdagsmannavalen åren 1915-1917*, Stockholm 1918.
- Riksdagsmannavalen åren 1918-1920*, Stockholm 1921.
- Riksdagsmannavalen åren 1922-1924*, Stockholm 1925.
- Riksdagsmannavalen åren 1925-1928*, Stockholm 1929.
- Riksdagsmannavalen åren 1929-1932*, Stockholm 1933.
- Riksdagsmannavalen åren 1933-1936*, Stockholm 1938.
- Riksdagsmannavalen åren 1937-1940*, Stockholm 1941.
- Riksdagsmannavalen åren 1941-1944*, Stockholm 1945.
- Riksdagsmannavalen åren 1945-1948*, Stockholm 1949.
- Riksdagsmannavalen åren 1949-1952*, Stockholm 1953.
- Riksdagsmannavalen åren 1953-1956*, Stockholm 1957.
- Sagan S., *Riksdag – parlament królestwa Szwecji*, Warszawa 1992.
- Söderpalm S. A., *Posse Arvid RF*, [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, t. 29, Stockholm 1995-1997.
- Sweden, [w:] *The standard Jewish encyclopedia*, Garden City-New York 1966.
- Szelągowska G., *Ruchy chłopskie w Skandynawii w XIX i XX wieku. Specyfika, podobieństwa, różnice*, [w:] *Dzieje partii i stronnictw chłopskich w Europie*, t. 1: *Narodziny i rozwój*, Pułtusk 2007.
- Thermaenius E., *Lantmannapartiet, dess uppkomst, organisation och tidigare utveckling*, Uppsala 1928.
- Tidens kalender 1933: almanack och uppslagsbok*, Stockholm 1932.
- Vårt Land och Folk*, [w:] *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, pod red. T. Westrina, t. 32, Stockholm 1921.